

ΑΝΕΚΔΟΤΟΝ ΜΑΡΤΥΡΙΟΝ ΤΩΝ ΕΝ ΚΡΗΤΗΙ ΑΓΙΩΝ ΔΕΚΑ ΜΑΡΤΥΡΩΝ

Τῶν Ἀγίων Δέκα Μαρτύρων, τῶν μαρτυρησάντων ἐπὶ Δεκίου (249-251) ἐν Γορτύνη τῆς Κρήτης, πρωτεύουσι τῆς νήσου καὶ ἔδρα τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Κρήτης κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνας, ἔχουσιν ἐκδοθῆ, καθ' ὅσον γνωρίζω, μέχρι σήμερον δύο Μαρτύρια. Τὸ ἓν εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ Cornelius ἐν ἔτει 1755¹ καὶ εἶτα ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Πατρολογίᾳ τοῦ Migne ἐκδοθὲν ἐκ τοῦ κώδικος 815 Basilicae Vaticanae καὶ φερόμενον ὑπὸ τὸ ὄνομα Συμεῶνος τοῦ Μεταφραστοῦ, ἀναγόμενον δὲ εἰς τὸν Ι' αἰῶνα. Τὸ δεύτερον εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ πολυγραφωτάτου Παπαδοπούλου Κεραμέως δημοσιευθὲν² ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 181 Σαββαϊτικοῦ μεμβρανίνου κώδικος τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, ἀναγόμενον εἰς τοὺς αὐτοὺς περίπου χρόνους καὶ φερόμενον ἄνωνύμως. Νέαν ἔκδοσιν τούτου ἐπεξεργάσθη ὁ Pio Franchi de Cavalieri, γνωστὸς μελετητὴς τῶν Μαρτυρίων³.

Τὸ κατωτέρω δημοσιευόμενον Μαρτύριον εἶναι ἀνέκδοτον, σφύζεται δ' ἐν χειρογράφῳ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Νεαπόλεως⁴. Ὁ κώδιξ οὗτος παλαιογραφικῶς ἀνάγεται εἰς τὸν ΙΔ' αἰῶνα, ἀλλὰ τὸ κείμενον τοῦ Μαρτυρίου εἶναι προφανῶς κατὰ πολὺ παλαιότερον. Ἡ «Υπόμνησις εἰς τὸ μαρτύριον τῶν Ἀγίων Δέκα Μαρτύρων», καθ' ἃ δηλοῦται ἐκ τοῦ ἐπιτίτλου, συνεγράφη ὑπὸ τινος Ἡσυχίου, Πρεσβυτέρου Κωνσταντινουπόλεως. Πιθανῶς τὸ κείμενον ἀποτελεῖ ἀπλὴν παραλλαγὴν τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου. Ἀνάλογοι ἐπεξεργασίαι εἶναι αἱ τῶν δύο ἄλλων δημοσιευθέντων μαρτυρίων, πρὸς τὰ ὅποια τὸ δημοσιευόμενον ἔχει ὠρισμένας γλωσσικὰς ὁμοιότητας. Ὑπάρχουν ὅμως εἰς τὰ τρία κείμενα καὶ οὐσιαστικαὶ διαφοραί, μάλιστα εἰς τὸ εἶδος τῆς εἰσα-

¹) Fl. Cornelius, Creta Sacra, Venetiis MDCCLV, vol I. 157-160.

²) Εἰς τὰ «Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμητικῆς Σταχυολογίας» Δ', 224-237.

³) Ἐν «Studi e Testi» τ. 125 (1946).

⁴) H. Delamagne, Catalogus Codicum Hagiographicorum Graecorum Biblioth. Nationalis Neapolitanae. «Analecta Bollandiana» 21 (1902), 39, 7. Τὴν ἀποστολὴν τῶν φωτοτυπιῶν ὀφείλω εἰς τὸν ἰσχυρὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν Κρητικὴν Ἱστορίαν ἐπιδεικνύοντα γνωστὸν φιλόλογον κ. Β. Λαούρδαν. Διὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ κειμένου ἐνδιεφέρετο ὁ μνημονευθεὶς Cavalieri, ὅστις ὅμως παρετήθη εὐγενῶς, ὡς ἐπληροφορήθη τὴν ὑπ' ἐμοῦ διὰ τὰ «Κρητ. Χρονικά» ἐτοιμαζομένην ἔκδοσιν. Ἀπευθύνω πρὸς ἀμφοτέρους καὶ ἐντεῦθεν θερμὰς εὐχαριστίας.

γωγῆς εἰς τὴν κυρίως διήγησιν τοῦ μαρτυρίου, ἀποδεικνύουσαι λίαν ἐλευθέραν ἐπεξεργασίαν τοῦ ἀρχικοῦ Μαρτυρίου. Τοιαῦται ἐλεύθεραι ἐπεξεργασίαι καὶ παραφράσεις Βίων Ἁγίων ὑπῆρξαν, ὡς εἶναι γνωστόν, λίαν συνήθεις μετὰ τὴν ἀναγέννησιν τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα, ἐχρησιμοποιοῦντο δὲ εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς Συνάξεις⁵. Ὁ γνωστότερος τῶν διασκευασιῶν εἶναι ὁ κατ' ἐνταλὴν τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου πολλοὺς βίους ἁγίων καὶ μαρτύρων ἐπεξεργασθεὶς Μέγας Λογοθέτης τοῦ αὐτοκράτορος καὶ λόγιος Συμεὼν ὁ Μεταφραστής, εἰς τοῦτον δέ, ὡς εἶδομεν, ἀποδίδεται τὸ ὑπὸ τοῦ Κορνηλίου δημοσιευθὲν πρῶτον κείμενον Μαρτυρίου.

Τὸ δημοσιευόμενον κείμενον παρέχει ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον. Μετὰ τῶν ἄλλων κειμένων ἀποκαθιστᾷ τὸ ἱστορικὸν τοῦ μαρτυρίου τῶν ἑξαιρέτως ἐν Γόρτυνι (σημ. κώμη Ἁγίων Δέκα) μέχρι σήμερον τιμωμένων Δέκα Μαρτύρων, παρέχον πολυτίμους πληροφορίας καὶ γενικώτερον περὶ τῆς στάσεως τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐξουσίας καὶ τῶν ἐπιχωρίων Ἐθνικῶν ἐναντι τῶν Χριστιανῶν κατὰ τὴν περίοδον τῶν πρὸ τοῦ Δεκίου διωγμῶν καὶ κατὰ τὸν διωγμὸν τοῦ τελευταίου. Οὕτω διαφωτίζεται πῶς μία ἑξαιρετικῶς σκοτεινὴ περίοδος τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας ἐν Κρήτῃ, περίοδος καθ' ἣν πλεῖστοι ἐν τῇ νήσῳ ἀνεδείχθησαν μάρτυρες τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὧν τὰ ὀνόματα «δι' ἀμέλειαν τῶν τηρικαῦτα Χριστιανῶν ὑπὸ τοῦ χρόνου σεσιώπηται, τῷ Θεῷ μόνον γνωστά».

Cod. Neap. II bis 35, ff. 170r-173v.

(Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς σελίδος): *δικεμβρίω κγ'**

(170r)

*ὑπόμνησις εἰς τὸ μαρτύριον τῶν ἁγίων | δέκα μ(αρτύ)ρων,
τῶν ἐν τῇ κρήτῃ μαρτυρησάντων συγγραφεῖσα δὲ παρὰ | ἡσυχίου
5 πρεσβυτέρου κωνσταντην(ου)πόλ(εως)¹ | Δικεμβρίω κγ'. Εὐλό-
(γῆσ)ον δέσποτα:*

*Ἄει μὲν ὁ πανάγαθος θ(εός), ὁ τὰ πάντα μέτρον καὶ ἀριθ-
μῶ | διαταξάμ(εν)ος, εἰς τὸν ἀπανταχῆ κόσμον κηρύττεται | γε
καὶ μεγαλύνεται· ὁ διὰ τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης | καὶ τῆς αὐτοῦ
ἀκτίστου ἀναλοιώτου εἰκόνας, χ(ριστο)ῦ ἰ(ησο)ῦ πάντα κόσμον
10 | ὄρατόν τε καὶ ἀόρατον ὁμοῦ καταλάμπας, καὶ τὸν φωτισμὸν*

170v

9 cod. ἀκτίνος.

⁵) Ἐντεῦθεν καὶ Συναξάρια, ὡς γνωστόν, τὰ κείμενα ταῦτα ἐκλήθησαν Φιλαρέτου Β α φ ε ἰ δ ο υ (Ἀρχιμανδρίτου καὶ εἰτα Μητροπολίτου Διδυμοτείου), Ἐκκλησ. Ἱστορία, Β' σ. 113. Ἀρχιμ. Β. Σ τ ε φ α ν ἰ δ ο υ, Ἐκκλ. Ἱστορία Β', σ. 423. Ν ι κ ο δ ἦ μ ο υ Ἀγιορείτου, Συναξαριστής, Α', Δεκεμβρίου ΚΓ', σ. 397.

τῆς ἐπιγνώσεως | αὐτοῦ χαρισάμ(εν)ος οὗτος καὶ δρατὸς καὶ ἀο-
 ράτως ἐπιλάμπει | τὸ φῶς ἐπὶ καὶ τῶν ἐσχάτη γῆ οἰκούντων
 πιστῶν, καὶ ἐν ὁσίοις ψυχαῖς | οἰκεῖ κατὰ τὸ αὐτοῦ λόγιον· δι
 ἐνοικῆσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπερι | πατήσω, τὸν φοβουμ(έν)ων τὸ
 15 ὄνομά μου. αὐτὸς τοίνυν ἐπέλαμψε | καὶ τῇ τῶν κρητηκῶν
 Ἐπαρχία, μὴ ἀμοίρους αὐτοὺς εἶσας, τῆς τῶν ἁγίων | μαρτύ-
 ρων φυλακῆς². ἀλλ' ἐδωρήσατο αὐτοῖς, ὥσπερ ἐν πίνακι | χρι-
 στιανικὴν ἐγγεγραμμένην ὁμολογίαν, <ἵνα> θεώροῦντες, ζῆλον
 θ(εο)ῦ | καὶ αὐτοὶ ἀναλάβωσιν εἰς ἐνάρετον πολιτείαν. Ἐσχον
 | μὲν οὖν Κρηταῖς κατὰ τὴν χθὲς καὶ πρόωγν τὴν καθ' ἑλληνας
 20 πρός | καιρον καὶ χαμεπετὴ γνῶσιν, πρὸς τὸν ἀληθινὸν θεὸν |
 οὐδὲν μέντοι πρὸς τὴν ἄνωθεν ἀρχαιότητα τῆς κατὰ θεὸν προ- |
 μηθείας, τῶν ἀληθῶς χριστιανῶν, οἵτινες τῶν ἐν (sic) καταβο-
 | λῆς. ὅσοι δ' οὖν ταύτην ποθήσαντες τὴν μακαρίαν ζωὴν, ὑ- |
 περβαίνουσι μὲν πάντα τὰ δρώμ(εν)α, καὶ καταπτίουσιν πᾶσαν
 25 | ὑλικὴν περιουσίαν καὶ ἄνωθεν τὸν ἑαυτῶν νοῦν, ὑπεριπτάμ(ε-
 ν)οι, καὶ ἀναπτερούμ(εν)οι τῷ νοητῷ τῆς δικαιοσύνης ἡλίω |
 καὶ ὡς θνητὴν τὴν σωματικὴν οὐσίαν ὑπερπηδῶσιν, ποθού- |
 μ(εν)οι ἀπολαμβάνειν τὴν ἀγήραστον καὶ ἀνόλεθρον, τεμνώ | με-
 νοί τε τὰς σάρκας, σιδήρω, καὶ ξύλοις, καὶ ἀτιθάσοις θηροῖν |
 30 παραδιδώμενοι καὶ ὅσα ἄλλα τὰ τῶν ἀν(θρώπ)ων κολαστήρια ἐ-
 | φεῦρεν ἢ πονηρὰ ἐπίνοια. ἀποπεσῶντες μὲν, τῆς τοῦ | ἀληθινοῦ 171r
 θ(εο)ῦ λατρείας, καὶ πεσόντων ἐπὶ εἰδωλα μά | ταια καὶ κενά·
 οἵτινες ἀπὸ κρόνου καὶ ῥέας γενεαλογοῦνται | διὰ διὸς ἀσωτεῖαν·
 35 ὅς τὸν ἑαυτοῦ π(ατέ)ρα κρόνον μετα | στήσας τῆς βασιλ(είας), καὶ
 ἀφανῆ αὐτόν τε ποιήσας, ἀπεδεί | χθη κατὰ μήνωα καὶ ῥαδά-
 μανθην, ὅς ταῖς οἰκείαις | πράξεσιν ἑαυτὸν ἐξάγει· ταύρω ποτε εἰ-
 κασθεῖς ἢ χρυσῷ, | ἢ κύκνω, ἢ σατήρω· οὐ μόνων γυναικομα-
 νῆς, ἀλλὰ | καὶ ἀδελφοφθόρως, καὶ παιδομανεῖς ἀναδειχθεῖς· |
 40 ὅς καὶ τὸν ἑαυτοῦ τάφον ἀπολιπῶν ἐν κρήτῃ, καὶ βασι | λεύει
 δωδώνης καὶ τῶν πέριξ χώρων· δι' ὃ λέ(γε)ται βασι | λεὺς ὑφ'
 ἑλλήνων, πασῶν θαλασσῶν, καὶ τῆς ὑγρᾶς οὐσίας· | ἀφ' ὃν οἱ
 καθεξείς, ὁμότροποι τούτου βασιλεῖς καὶ ἄρχοντες | ἐθνηκοί,
 45 διωγμοὺς κινουῖσι κατὰ τῶν χριστιανῶν τῶν | χ(ριστο)ῦ δούλων,
 μάρτυρας χ(ριστο)ῦ, τούτου; ἀπεδείκνυνων· | καὶ τῶν μὲν πρό-
 τερον μαρτυρησάντων ἐν τῇ προῤῥηθείσῃ νήσῳ, | ἴσως δι' ἀμέ-
 λειαν τῶν τηνικαῦτα χριστιανῶν, ταῦτα ὑπὸ | τοῦ κρόνου σεσιώ-
 πηται, τῷ θ(ε)ῷ μόνον γνωστά . . .³

22 cod. ἐν scrib. ἐκ?

Ἐπειδὴ δέ τι παράδοξον γέγωνεν, ἐπὶ τοῦ κατὰ | δέκιον δι-
 50 ωγμοῦ ἄρχοντος τοῦ κρητῶν ἔθνους, ἀνθη | πάτου τοῦνομα πλα-
 τυμέου ὄντως⁴ συνεύει σπληφθῆ | ναι ἄνδρας χριστιανούς δέκα·
 ἀπὸ μὲν τῆς μητροπόλεως κρήτης, | ἢ γορτύνη⁵ κεκλήσκειτο, ε', 171v
 οἴεισιν, θεόδουλος, σαρ | τουρνῖνος· εὐπορος· γελάσιος καὶ εὐρι-
 κιανός· οἱ δὲ | λοιποί, ἐκ τὴν πέριξ γαῖαν, οἴεισιν· ζωτικός, πόμ-
 55 πιος· | ἀγαθόπους, βασιλίδης καὶ εὐάρεστος⁶· οἴτινες παρα | δο-
 θέντες τῷ ἄρχοντι ἐν εἰρκιῇ παρεδόθησαν· ἐν οὐκ ὀλίγαις | δ'
 ἡμέραις διαφόροις αἰκισμοῖς, στρεβλούμ(εν)οι· καὶ περι | ἦγοντο
 60 μὲν κακουχούμ(εν)οι καθ' ἕκαστον τῶν ἐν τῇ πόλει βωμῶν⁷ | ἐλ-
 κώμενοι βία, σπεύδειν τε τούτους μιαροφαγεῖν· ἔφερον | δὲ ἐπὶ
 ἡμέ(ρα)ς λα τὰς αἰκίσεις· τῇ δὲ πρὸ δέκα καλανδῶν | Ἰανουαρίου
 μηνός, προκαθίσας ὁ αὐστηρός ἄρχων γέμων | θυμὸν κατὰ χρι-
 στιανῶν, ἐκέλευσεν ἄγεσθαι τοὺς δεσμίους· | πρὸς ἔτι δὲ καὶ τὴν
 65 ἰδίαν πικρίαν, ἔχων συνεργὸν ἄθλιον | τῇ βοῇ τοῦ μωροῦ ὄχλου·
 μὴ φείδου τούτων παντελῶς, | ἔφησαν· ὡς δ' ἐπερώτια τοὺς
 τοῦ χ(ριστο)ῦ μάρτυρας, τίς | ἢ ἀπόνοια ὑμῶν μωρότατοι, το-
 σαύταις ἡμέραις μὴ σωφρονη | σθέντες θῦσαι τοῖς θεοῖς· αὐτοὶ
 δ' ὑποκρίνοντο⁸· χριστι | ἀνοὶ μὲν ἡμεῖς ἐσμὲν, καὶ οὐ θύωμεν
 70 εἰδώλοις κωφοῖς | καὶ ματαίοις, αἱ δὲ παρὰ σοῦ βάσανοι, χαρᾶς
 πρόξενος | ἡμῖν γίνεται· ταῦτα καὶ ἄλλα πλεῖστα ἀκούσαντες | οἱ
 τῶν ἐλλήνων σοφοί, σὺν τῷ δήμῳ ἀθρόως ὄρη | σαν κράζον-
 τες· ἀνθύπατε· δὸς ἡμῖν ἐξουσίαν αὐτοχει | ρία χρῆσασθαι τοῖς
 75 ἀσεβεσιτάτοις τούτοις· βλασφη | μίσας εἰς τὸν μέγαν θ(εὸ)ν δίαν· 172r
 ἐν τοῦτο θυμοῦ πλησθεὶς καὶ κα | θάπερ ἀτίθησος θῆρ κατὰ τῶν
 τοῦ θ(εο)ῦ μαρτύρων ὠρμήσας· | καὶ ἐκέλευσεν τοῖς δορυφόροις,
 ὑφ' ἐν τοὺς δέκα παρα | σκευάσαι· καὶ ὅς μὲν ἀναρτηθεὶς, τοῖς
 ὄνυξι τὰς σάρκας σὺν | τοῖς νεύροις διεσχίζετο· ὅς δὲ ῥάβδοις
 80 μιστιζόμε(εν)ος κατεξαί | νετο, ὅς δὲ λίθοις ἐπὶ τοῖς ὀστέοις διε-
 τιτρώσκετο· ἄ | λλος μολύβδῳ τυπώμενος συνετριβέτο· καὶ ἦν
 ἰδεῖν ἐν ε' | κείνη τῇ ἡμέ(ρα) τὴν γορτυναίων μ(ητ)ρόπολιν συ-
 στρεφομένην ἐπὶ | τὸ αὐτό· ὅτι οἱ ἀληθῶς διαφέροντες τῶν χρι-
 στιανῶν τοι | αὐτὰ δεινὰ πάσχουσιν. ἀλλ' ὅμως ἐκεῖνοι μὲν ἐτα-
 85 ράτων | το, ἄτε δὴ ὑπὸ δαιμόνων ἐλαννώμ(εν)οι καὶ ἐπὶ ταῖς
 οἴμο | γαῖς τῶν ἀθλητῶν χαίροντες· ἢ δὲ τοῦ χ(ριστο)ῦ θεῖα χά-
 ρις ε' | στεφάνει τοὺς ἁγίους, καὶ ἀπαγγέλλων τῶν μελλόντων
 ἀγαθῶν τὴν ἅντα | μειβήν· οἱ οὖν ἄγ(ιοι) μάρτυρες, ἐν ἀγαλλιά-
 σει καρδίας πρὸς τὸν ἀνθύ | πατον εἶπον· Ἐπειδὴ περ ἡ ὄρα τῆς
 90 ἡμῶν ἀναλύσεως ἤγγικεν, κέ | λευσον ἀπολαβεῖν ἡμᾶς τὸ προσ-
 τεταγμένον παρὰ τοῦ | δεσπότου ἡμῶν ἰ(ησο)ῦ χ(ριστο)ῦ ἀπο-

- πληρῶσαι· τοῦτα ἀκού | σας ὁ ἀλιτήριος ἄρχων τὴν διὰ ξίφους
 ὑπομείναι | τιμωρίαν ὡς ἐν μιᾷ ῥοπῇ προστάττει. Οὗτοι μὲν οὖν
 95 ἄ | πῆγοντο χαίροντες, ὅτι κατηξιώθησαν τῆς τοιαύτης κα | λῆς
 ἀποφάσεως· οἱ δὲ ἔξω τῆς πόλεως γεράμ(εν)οι, | πόρρω μικρὸν
 τῆς πόλεως⁹ τὴν κατὰ τῶν δαιμόνων γούν ρίκην καὶ | τὸν στέφα- 172v
 νον τῆς ἀθλήσεως, ἐκεῖσαι μέλλοντες ἀναδύσασθαι· | κάκει ἅμα
 εὐξάμ(εν)οι, εἶτα ἐν πρώτοις μὲν πάντων ὁ ἅγιος θεόδουλος |
 100 τὸν πότμον εἴληφε¹⁰ καὶ τὸ ῥῆμα τοῦτον πρὸς κύριον ἔψελε· | εὐ-
 λογητὸς κ(ύρι)ος ὁ θ(εὸ)ς ἡμῶν, ὃς οὐκ ἔδωκεν ἡμᾶς εἰς θῆραν
 τοῖς | ὁδοῦσιν αὐτῶν· καὶ ἐν τούτῳ φιλήματι ἀγίῳ ἀλλήλους | ἠ-
 σπάσαντο, καὶ καθεῖς τὸ τοῦ θανάτου ποτήριον εἴληφε. | τῶν δὲ
 105 δημίῳν ποιησάντων τὸ προσταχθέν, καὶ τοῦ τόπου ἀπε | χωρη-
 σάντων, ἄνδρες τίμιοι, εὐλαβεῖς, ὀρῶντες τὰ τῶν | ἁγίων σώμα-
 τα κείμ(εν)α μόνα, ἔθαψαν ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ, | μὴ συχωρού-
 μ(εν)οι ἀλλαχόθεν· ἐγένετο τε τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ἐπί | σημος καὶ
 κατὰ κοινῶν ἑορτῆ· τῶν μὲν ἐλλήνων ὡς ἐνυβρι | σάντων χριστι-
 110 ανούς, τῶν δὲ περιλήφθέντων χριστιανῶν | ὧν τινῶν κεχωσμέ-
 νων, ἐν χωρίοις καὶ ὄρεσι· μετὰ | δ' ἱκανῶν χρόνον ὁ πανάγα-
 θος κ(ύρι)ος, εἰρήνην προσέφερε τῇ | ἀγία αὐτοῦ ἐκκλησία· καὶ
 ὁ ἄρχων ἀποχωρήσας, καὶ παῦλος ὁ φαι | δρὸς ἐν ἀρεταῖς ἐπί-
 σκοπος γορτυνέων ἐγνωρίζετο· | Καὶ χαρίσμασιν ἰαμάτων σεμνυ-
 νόμ(εν)ος ἐν ἀγνῶνι· πρὸ | ξεσιν· ἀφικομένου γὰρ τούτου ποτε
 115 ἐπὶ τὴν προσβυτέραν τῶν | πόλεων ῥώμην, ἐπὶ συλλογὴν ἁγίων
 λειψάνων¹¹· πρὸ τοῦ δὲ ἐγγί | σαι τῇ πόλει, κατάδηλος ἐγένετο
 ὅστις ἦν· οὐκ ἀπαγγείλαν | τος τινος τὰ κατ' αὐτοῦ, ἀλλὰ πονη-
 ροῦ δαίμονος ἐξειπόντος | τὴν ἐπιστάσιαν αὐτοῦ· συγκλητικοῦ γὰρ
 τινος ῥωμαίου | θυγάτηρ μονογενῆς, ἀκαθάρτω κρατουμένη ὡς | 173v
 120 μόνον ἦσθαιτο παῦλον προσπεπλευκέναι, τὸ δαιμόνι | ον ἄκων
 ὁμολογεῖ παῦλον εἶναι αἷτιον τῆς αὐτοῦ δραπε | τεύσεως· ἐκ τού-
 του δὴ φήμης περιδραμούσης, καὶ | χρημάτων ὅτι πολλῶν αὐτῷ
 125 προσαγομένων δέχεται | μὲν οὐδέν, μόνον δ' αἰτεῖ μετατεθῆναι
 τὰ λείψανα τῶν ἐκεῖσαι | μαρτυρησάντων ἁγ(ί)ων ἀνδρῶν· τοῦτο
 οὐκ ὑστερήθη· | ἀλλὰ λαμβάνει μετὰ σπουδῆς καὶ θερμῆς πί-
 στεως | ταύτην τὴν δωρεάν· καὶ ἐν κοιμητηρίοις σεμνοῖς κατέ- |
 130 θηκεν εὐσεβῶς¹²· ἐκεῖθεν οὖν θείας ἐνωτισθεῖς φωνῆς λε | γού-
 σης αὐτῷ τὰ συμβάντα τῶν ἁγίων ἐν κρήτῃ. | Εἶτα ἐπάρας αὐτόθι
 καὶ τὴν ἐπικειμ(έν)ην τοῖς ἁγίοις δέκα | μάρτυσι γῆν ἀνωρούξας,
 εὐρίσκει ὡς ἐν δρόσῳ τὰ σώ | ματα τῶν ἁγ(ί)ων κείμ(εν)α· ἀλώ-
 βητα μένοντα προστάζει θ(εο)ῦ· | ἃ δὴ ἐν τιμαῖς ἐκήδευσεν ἐν τῷ
 τῆς πόλεως κοιμητηρίῳ· ἐκ | τότε γούν οἱ κρηῖτες ἀκέραιον σπεύ-

- 135 δειν ἔχειν τὴν ὀρθόδοξον | πίστιν, καθὼς περ ἔλαβον ἀπὸ τοῦ
 ἀγίου παύλου | τοῦ ἀποστόλου ἐπιδημήσαντος τῇ τοιαύτῃ νήσω
 οὗτω | γράψαντι πρὸς τὸν ἅγιον τίτον· τούτου χάριν κατέλιπόν
 σε ἐν τῇ κρήτῃ, ἵνα τὰ λείποντα διωρθώσεις· οὐ | τος τοίνυν ὁ
 140 θεῖος ἀνὴρ πρῶτος ἐπίσκοπος χειροτο | νηθεὶς ὑπὸ παύλου τοῦ
 ἀποστόλου ἐν τῇ γορτυνέων μ(ητ)ροπόλει· | καὶ μετ' ἐκείνον παῦ- 173v
 λος ὄν ἄνωθεν ὁ λόγος ἀπέφασε· τοῦτον οὖν καὶ ἡμεῖς ἀδελφοί,
 ἀγωνίζητε δρόμον· καὶ τὴν πίστιν | τηρῆσαι ἀλώβητον, ἵνα ὅπως
 κομήσητε τὸν τῆς δικαιοσύ | νης ἄξιον στέφανον· ἐν χ(ριστ)ῶ
 145 ἰ(ησο)ῦ τῶ κ(υρί)ῳ ἡμῶν· ὃ ἡ δόξα εἰς τοὺς | αἰῶνας τῶν
 αἰώνων, ἀμήν.

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

*) Ἐτήρησα τὴν ὀρθογραφίαν καὶ τὴν στίξιν τοῦ χειρογράφου. Ἡ καλὴ ὀρθογραφία τῶν περισσοτέρων λέξεων, μάλιστα δὲ καὶ πολλῶν σπανίων, ἀποδεικνύει ὅτι τὰ ὀρθογραφικὰ καὶ κακῆς στίξεως λάθη προέρχονται μᾶλλον ἐκ τοῦ κωδικογράφου. Ἡ ἀρίθμησης τῶν στίχων ἐγένετο μὲ βάσιν τὸ κείμενον ὡς ἔχει ἐν τῷ κώδικι.

1) Οὐδὲν περὶ τοῦ Ἑσυχίου τούτου ἠδυνήθην νὰ διακριβώσω.

2) Οἱ Κρήτες ἐθεώρουν, ὅτι λόγῳ τοῦ μαρτυρίου τῶν Ἁγίων Δέκα ἡ νῆσος ἔμεινεν ἀπρόσβλητος ἀπὸ τῶν αἱρέσεων· βλ. Cornelius, αὐτ. 156.

3) Ἐνταῦθα λήγει ὁ ἀσυνήθως μακρὸς πρόλογος, δι' οὗ τονίζεται τὸ θεῖον δῶρημα τῆς «χριστιανικῆς ὁμολογίας» (στιχ. 17) τὸ παρασχεθὲν εἰς τὴν βαρβάρως ἐθνικὴν (εἰδωλολατρικὴν) καὶ ὡς ἐκ τούτου διωγμοὺς κατὰ τῶν Χριστιανῶν κινήσασαν Κρήτην. Ἀντιθέτως βραχὺς εἶναι ὁ πρόλογος τοῦ κειμένου τοῦ Cornelius.

* Ἄγνωστοι εἶναι οἱ μάρτυρες καὶ τὰ μαρτύρια τῶν Χριστιανῶν ἐν Κρήτῃ κατὰ τοὺς πρὸ τοῦ Δεκίου διωγμούς· τὸ γεγονός ὅμως ὅτι μέγα πλῆθος παρέμεινεν ἐν ἐθνικῷ φανατισμῷ καὶ ὅτι ἡ ἐπὶ τῆς ῥωμαϊκῆς διοικήσεως ὑλικὴ εὐημερία τῆς Γόρτυνος προσεπόριζεν ἀφθόνους ὄπαδους εἰς τοὺς κρατοῦντας, καθιστᾷ πιθανὸν ὅτι πολλοὶ ἦσαν οἱ τότε διωχθέντες καὶ μαρτυρήσαντες.

4) Ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ Μαρτυρίου τοῦ Βατικ. κώδικος ὁ ἀνθύπατος καλεῖται ὁμωνύμως τῷ αὐτοκράτορι Δέκιος, ἐν δὲ τῷ τοῦ Σαββαϊτικοῦ κώδικος Κλαμέτιος (βλ. Ἐμμ. Πετράκη, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας ἐν Κρήτῃ, Ἡράκλειον 1925, σ. 56).

5) Περὶ τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος τοῦ Ἀποστόλου Παύλου καὶ τῆς ιδρύσεως τῆς πρώτης χριστιανικῆς ἐν Κρήτῃ ἐκκλησίας μὲ τὴν Γόρτυνα ὡς ἔδραν τοῦ πρώτου ἐπισκόπου βλ. προχείρως Πετράκη, αὐτ., 21 κ.έξ. Τὰ κατὰ τὴν μεταφορὰν τῆς ἔδρας τῆς Μητροπόλεως εἰς Χάνδακα κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς β' βυζαντινῆς περιόδου διεσαφηνίσε μάλιστα ὁ Στέφ. Ξανθοῦδίδης διὰ πλειόνων μελετημάτων του.

6) Ἐπὶ τῶν ὀνομάτων τῶν Δέκα Μαρτύρων δὲν ὑπάρχει μεγάλη ἀσυμφωνία μεταξὺ τῶν πηγῶν. Τὰ τῶν ἐννέα ἐπαναλαμβάνονται πανταχοῦ σχεδὸν στε-

ρεοτύπως: Ὁ Σατουρνίνος καλεῖται ἐνταῦθα (μὲ τὴν συνήθη μετάθεσιν τοῦ ρ) Σαυτουρνίνος. Ὁ Ζωτικὸς ἀναγράφεται ἐν τῇ μεταφράσει τοῦ Μηνολογίου τοῦ Βασιλείου (παρὰ Cornelius, Creta Sacra I, 156) ὡς *Zeticus*, ἐκ τούτου δὲ προφανῶς παρέφθειρεν ὁ Ψιλάκης, Ἱστορία τῆς Κρήτης I, 699 ὑποσ. 1, εἰς Σειτικόν. Μόνον τὸ ὄνομα τοῦ Πομπίου ἀπαντᾷ μὲ τὰς παραλλαγὰς *Πόντιος* (οὕτω ἐν τῷ κειμένῳ παρὰ Παπαδοπούλω Κεραμεῖ καὶ ἐν τῇ μεταφράσει τοῦ Μηνολογίου παρὰ Cornelius) καὶ *Πόμνιος* (Ἀρχιεπισκόπου Φινλανδίας Σεργίου, Πλήρες Μηνολόγιον (ῥωσιστί), Β', βλ. παρὰ Πετράκη, αὐτ., 56 ὑποσ. 2). Τὸ δῆθεν δεύτερον ὄνομα τοῦ Πομπίου *Κλεομένης* (παρὰ Ψιλάκη καὶ Πετράκη) ἔσχε πηγὴν τὸ ἐν μεταφράσει κείμενον τοῦ Μηνολογίου παρὰ Cornelius: *ex Eripinio Leomenes Pontius*. Ὑποθέτω ὅτι τὸ κείμενον τοῦτο δέον νὰ ἀποκατασταθῆ: *ex eripinio Levenes* δηλ. «ἐκ τοῦ ἐπινείου Λεβήνης», γραφῆς ἣ ὁποῖα ἐρμηνεύει τὸ τοῦ Μαρτυρίου τοῦ Σαββαϊτικοῦ κώδικος Ὁβήνης, ὀριζομένης ὡς πατρίδος τοῦ Πομπίου (Πετράκη, αὐτόθι 57). Πράγματι ἡ Λεβὴν ἦτο τὸ ἐπινεῖον τῆς Γόρτυνος.

Πατρὶς τῶν πέντε Θεοδούλου, Σατουρνίνου, Εὐπόρου, Γελασίου καὶ Εὐνικιανοῦ) ὀρίζεται ἐνταῦθα, ὅπως καὶ ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ β' μαρτυρίου καὶ ἐν τοῖς Μηναίοις, ἢ Γόρτυς. Τῶν ἄλλων πέντε ἡ καταγωγὴ δηλοῦται ἀορίστως: «ἐκ τὴν πέριξ γαῖαν». Μεγαλυτέραν ἀοριστίαν ἐπὶ τῆς προελεύσεως δεικνύει τὸ Μαρτυρολόγιον τοῦ Βατικανοῦ κώδικος: «ὧν τοὺς μὲν ἡ μέγιστη πασῶν τῶν ἐκεῖ παρεῖχε πόλις, οἱ δὲ ἄλλοι μὲν ἐξ ἄλλης ὠρμηντο». Τὸ τοῦ Σαββαϊτικοῦ καὶ τὸ Μηνολόγιον Βασιλείου καθορίζουν ἀκριβέστερον τὰς πατρίδας τῶν πέντε ἐκ τῆς πέριξ γαίας προερχομένων: ὁ Ζωτικὸς ἦτο Κνώσιος, ὁ Πόμνιος (ἢ Πόντιος ἢ Πόντιος) ἐκ τοῦ ἐπινείου τῆς Γόρτυνος Λεβήνης (Ὁβηνῆς εἰς τὸ πρῶτον κατὰ παραφθοράν, ὡς εἶπομεν), ὁ Ἀγαθόπους ἐκ τοῦ Πανόρμου, ὁ Βασιλείδης ἐκ τῆς Κυδωνίας καὶ ὁ Εὐάρεστος ἐκ τῆς Ἡρακλείας ἢ Ἡρακλείου. Ὁ Συναξαριστὴς (Νικοδήμου Ἀγιορείτου), Α' Δ[βρίου] κγ'. σ. 397, παρασυρόμενος ἐκ τῆς λέξεως ἐπινείου φέρει καὶ τὸν Πόμπιον καταγόμενον ἐξ Ἡρακλείου.

Κατὰ τὸν Γενέσιον (48, 7 κ.έξ. ἔκδ. Βόννης), παρασυρόμενον ἐκ τῆς ἐπωνυμίας «παίδων» ἦν δίδει, ἦσαν ἐπτά: «ἔτι δὲ καὶ τροφίμων σεβαστῶν παίδων αὐτῆς (τῆς Κρήτης) ἑβδομάς μετὰ πολλῶν ἄλλων ταφῇ ἀφιέρωνται». Οἱ μετὰ Θεοφάνην ὁμως καὶ λοιποὶ ἐξ αὐτοῦ ἀντλήσαντες ἐπαναφέρουν τὸν ὀρθὸν ἀριθμὸν. Βλ. Ἰ. Παπαδοπούλου, ἐν Ε.Ε.Β.Σ. τομ. ΙΣΤ', σ. 249. Χρυσ. Παπαδοπούλου, Οἱ μάρτυρες τοῦ ἐπὶ Δεκίου διωγμοῦ, «Θεολογία» ΙΖ' (1927), 13, ὅπου καὶ περὶ τοῦ τότε μαρτυρήσαντος Κυρίλλου, ἐπισκόπου Γορτύνης.

ἦ) Αἱ ἀνασκαφαὶ ἀπέδσαν ἱερὰ πλειόνων θεῶν, ἐπιχωρίων καὶ ξένων, καὶ παρ' αὐτὰ βωμούς ἱκανούς. Ὡς γνωστόν, περιφημότερον ὄλων ἀπέβη τὸ ἱερὸν τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος μὲ μέγαν πρὸ αὐτοῦ βωμὸν καὶ πρόθυριν.

Ἰ) Εἰς τὸ Μαρτύριον τοῦ Βατικανοῦ κώδικος διεξοδικὴ εἶναι ἡ μεταξὺ ἀρχοντος καὶ τῶν Ἁγίων Δέκα στιχομυθία, ἐν ἣ παρεντίθενται καὶ τὰ ἐνταῦθα ἐν εἰσαγωγῇ ἐκτιθέμενα ἐπὶ τῆς τῶν Ἑλλήνων ἀξέστου θεολογίας.

ἰ) Ὁ τόπος καθορίζεται ἀκριβέστερον ἐν τῷ Μαρτυρίῳ τοῦ Βατικανοῦ κώδικος: «ὅς βραχὺ μὲν ἀπεῖχε τῆς πόλεως, τοῖς ἐγχωρίοις δὲ Ἀλώνιον ἐκαλεῖτο». Σήμερον καλεῖται «Ἀλῶνι» περιοχὴ συνεχομένη ΝΔ πρὸς τὸ χ. Ἁγ. Δέκα. Παράδοσις δὲ ἐπιτόπιος διεσώζετο περὶ τοῦ τόπου τοῦ μαρτυρίου, ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῆς κόμης, ὅπου ἀνιδρύθη ὑπὸ τοῦ τότε Θεφιλ. Ἀρκαδίας — καὶ σή.

μερον Μητροπολίτου—Βασιλείου φερώνυμος ναός. Ἐν τῇ κρύπτῃ τιμῶνται οἱ τάφοι καὶ λίθοι τοῦ μαρτυρίου τῶν Ἁγ. Δέκα.

¹⁰⁾ Κατὰ τὸ μαρτύριον τοῦ Βατικανοῦ ὁ Θεόδουλος ἔθεσε τέρμα εἰς τὴν ἄμιλλαν τῶν πρωτείων τοῦ μαρτυρίου ἐπειπὼν «ὡς οὗτος ἂν εἶη μᾶλλον ἐνταῦθα πρῶτος, ὅς ἂν ἀπέλθοι τῶν πάντων ἔσχατος», ἀλλὰ ἐκεῖ δὲν ἀναγράφεται τίς ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος μαρτυρήσας.

¹¹⁾ Διὰ τὸ ὅλον ζήτημα τῆς ἀνακομιδῆς τῶν λειψάνων τῶν Ἁγίων Δέκα βλ. τὰς παρατιθεμένας πληροφορίας κατὰ ἐπιστολὴν τοῦ Μητροπολίτου Εὐμενίου Ξηρουδάκη πρὸς τὸν Ἀρκαδίας Βασίλειον ἐν Π ε τ ρ ά κ η, αὐτόθι, σ. 58 ὑποσ. 2. Ἡ ἐκδοχὴ τοῦ Μαρτυρίου τοῦ Βατικανοῦ κώδικος, καθ' ἣν ἡ ἀνακομιδὴ γίνεται ὑπὸ τοῦ Πάπα Ῥώμης Παύλου, καὶ ἡ τοῦ Συναξαριστοῦ (αὐτ. 397), καθ' ἣν αὕτη ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Παύλου, ἔρχονται εἰς προφανῆ ἀντίθεσιν μὲ τὴν ἐκδοχὴν τῶν δύο ἄλλων Μαρτυρίων καὶ πρὸς τὸ γεγονός ὅτι ὁ καθοριζόμενος χρόνος — «οὕτω ἐτῶν ἐξήκοντα διαδραμόντων ἀπὸ τοῦ μαρτυρίου» — ἀποκλείει τὴν ἀνάμιξιν Παύλου Πατριάρχου ἢ Πάπα Ῥώμης. Ἡ ἐκδοχὴ ὅτι ὁ Παῦλος, Ἐπίσκοπος τῆς Γόρτυνος, ἐπωφελούμενος τῆς ἐπικρατησάσης διὰ τοῦ Μεγ. Κωνσταντίνου εἰρήνης τῆς ἐκκλησίας, ἐζήτησε καὶ ἔλαβε τὴν ἄδειαν τῆς ἀνακομιδῆς εἶναι εὐλογοφανῆς, σύμφωνος πρὸς τὰ δύο ἐγγύτερον πρὸς τὴν παράδοσιν εὐρισκόμενα Μαρτύρια καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν ἀνείρεσιν τῶν μνημείων ἐν Γόρτυνι.

Ἡ ἀνακομιδὴ φαίνεται ἐγένετο ἀπὸ τοῦ τόπου τοῦ μαρτυρίου (βλ. στίχ. 105: «ἐν τῷ τῆς πόλεως κοιμητηρίῳ»). Ὁ καθορισμὸς τοῦ χώρου τοῦ τελευταίου εἶναι εὐχερῆς ἐκ τῶν πολλῶν χριστιανικῶν ἐπιτυμβίων ἐπιγραφῶν καὶ τάφων τῶν ἀνευρεθέντων ἐν τῇ περιοχῇ Γόρτυνος. Ὁ χώρος ἔνθα εὐρίσκονται τὰ Λείψανα τῶν Ἁγίων Δέκα περιελήφθη κατὰ τὴν ἐπιτόπιον παράδοσιν εἰς τὰς δύο κρύπτας ἀρχαίου φερωνύμου Ναοῦ ἐν τῷ ὁμωνύμῳ χωρίῳ, τρικλίτου βασιλικῆς πολλάκις ἐπισκευασθείσης ἢ καὶ ἐν μέρει ἐπανοικοδομηθείσης. Σήμερον αἱ κρύπται αὗται καλοῦνται κοιμητήρια.

¹²⁾ Ἡ φράσις, προηγουμένη τοῦ «ἐπάρας αὐτόθι» κλπ., φαίνεται κακῶς ἔχουσα. Πιθανῶς θὰ εἶχεν ἀρχικῶς: «καὶ ἐν κοιμητηρίοις σεμνοῖς καταθῆναι».

† Ο ΑΡΚΑΔΙΑΣ
ΕΥΓΕΝΙΟΣ ΨΑΛΙΔΑΚΗΣ